

УДК 378:[37.043.2:005.336.2]:614.46(045)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-99-6-20-28>

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

М. О. Андрєєва

ORCID 0000-0001-6481-3631

О. М. Василенко

ORCID 0000-0001-5467-7509

К. С. Волкова

ORCID 0000-0003-1905-3295

У статті аналізується проблема формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів під час карантинних обмежень, визначаються і характеризуються загальні тенденції упровадження дистанційної освіти в Україні, узагальнюється досвід авторів із вирішення означеної проблеми. Авторами досліджується термінологічне поле, зокрема визнаються поняття «компетентність», «інклюзивна компетентність», «інклюзивна компетентність майбутніх педагогів». Визначено компоненти інклюзивної компетентності майбутнього педагога, зокрема мотиваційний, когнітивний, рефлексивний та операційний, розкрито їх зміст і структуру. Автори окреслюють традиційні шляхи формування інклюзивної компетентності майбутніх вчителів і характеризують, з якими ускладненнями довелося зіткнутись викладачам закладів вищої освіти.

Авторами проаналізовано досвід використання дистанційних технологій у практиці закладів вищої освіти за період карантину в 2020 році. Проведено узагальнення досвіду використання технологій в організації виховної роботи педагогічних закладів вищої освіти в умовах карантину й визначено, що найчастіше в освітньому процесі використовуються online (в реальному часі) і offline (режим очікування) форматах. Перелічено платформи, програми, хмарні середовища, месенджери, використання яких, з досвіду дослідників і практиків, є найефективнішим у вітчизняній практиці. У статті підтверджується ефективність дотримання правил «Internet-етикету», що покликані полегшити процес комунікації та налаштувати колектив на плідну співпрацю в online-режимі.

Дослідниками представлений комплекс заходів із використанням дистанційних технологій з формування інклюзивної компетентності

майбутніх педагогів під час карантину, узагальнений у вигляді таблиці і систематизований. Також проаналізовані переваги й недоліки формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів в умовах карантинних обмежень.

Ключові слова: компетентність, інклюзивна компетентність, інклюзивна компетентність майбутніх педагогів, карантинні обмеження, студенти, дистанційна освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У сучасному українському освітньому просторі, на тлі розгортання євроінтеграційних процесів та змін, відбуваються постійні перебудови та оновлення, а 2020 р. став справжнім випробовуванням освітян на міцність, креативність та готовність до сміливих експериментів. Карантинні обмеження, що тривають в Україні згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 р., перенесли освіту до віртуального простору, та змусили педагогів повністю переусвідомити форми та методи звичної освітньої діяльності.

Зазначимо, що вже понад 20 років дистанційна освіта займала важливе місце в системі світової вищої освіти, хоча й мала чимало критиків серед освітянської спільноти. Однак мови про повне заміщення очного навчання дистанційним не йшло. Світова пандемія COVID-19 змусила переглянути не тільки загальні аспекти існування людства – гігієна, медична система, міжособистісне спілкування, але й вирішити питання організації якісного освітнього процесу на усіх його ланках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Свої концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання презентували О. Андреев, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, П. Стефаненко, А. Хугорський. За останній рік значно зросла кількість досліджень, присвячених організації дистанційної освіти саме в умовах карантинних обмежень у ЗВО, зокрема Н. Божко, В. Гончарук, А. Заслужена, І. Зайцева, І. Макаревич, Л. Музика, Г. Пономарьова, І. Спірікіна, Е. Харитонова та ін.

Однак, досліджуючи глобальні питання організації освітнього процесу за умов карантину неможна забувати про специфічні напрями діяльності, які були і залишаються важливими і актуальними для нашого суспільства, незалежно від карантинних обмежень. Зокрема таким напрямом є формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога покликаного працювати в інклюзивному освітньому просторі.

За останнє десятиліття українська педагогічна спільнота дійшла беззаперечного висновку, що усі діти, незалежно від рівня їх фізичного і психічного розвитку, мають жити й виховуватися вдома, навчатися у

навчальних закладах відкритого типу, активно спілкуватися зі своїми однолітками, членами родини й одержувати всіляку допомогу та підтримку від громадськості. Саме інклюзивний освітній простір є найбільш ефективнішим шляхом вирішення проблеми соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю у сфері освіти. Однак цей процес неможливий без фундаментальних змін процесу підготовки майбутніх педагогів і наповнення фахових освітніх програм інноваційним – інклюзивним – змістом. Не залишається осторонь й виховна робота закладу вищої освіти, у якій необхідно шукати нові підходи та оновлювати її зміст.

На теперішній час у наукових працях висвітлено теоретичні концепції, зміст та особливості навчання, підготовки до життя дітей з обмеженими можливостями (Т. Білоус, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, І. Ковшова, В. Липа, Л. Одинченко, В. Тарасун); виховання особистості у контексті толерантності, людинотворчості та духотворчості (І. Бех, М. Євтух, В. Коцур, В. Лозова, М. Роганова, Р. Сопівник, Т. Сущенко, Г. Троцько, Г. Шевченко); організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями (І. Іванова, В. Ляшенко, А. Колупаєва, О. Молчан, О. Рассказова, В. Тесленко, М. Чайковський); особливості підготовки вчителів до роботи в інклюзивній освіті (Г. Пономарьова, О. Кучерук).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Накопиченого світового досвіду достатньо для ефективної організації дистанційного навчання, однак, процес формування інклюзивної компетентності педагога тісно пов'язаний із виховною і практичною діяльністю, яку складно забезпечувати у дистанційному форматі, тому існує потреба пошуку ефективних шляхів вирішення цього завдання в найкоротші строки.

Метою нашої статті є визначення основних специфічних характеристик проблеми формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів в умовах карантинних обмежень та пошуку ефективних шляхів її вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Розпочати аналіз проблеми варто із визначення термінологічного поля нашого наукового дослідження. У сучасній науковій літературі термін «компетентність» зазвичай розкривається через взаємодію та взаємосполучення двох дефініцій – зрілість та компетенція, однак саме поняття має самостійний зміст. Узагальнюючі дослідження (В. Байденко, Л. Берестова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Дж. Равен, Н. Хомський, А. Хуторський), компетентність розуміємо як певну нормативну сукупність знань, умінь, навичок, а також готовність до виконання професійних обов'язків, творчого мислення у

конкретній галузі. Погляди усіх дослідників поєднують розуміння компетентності як здатності особистості бути суб'єктом різних сфер життєдіяльності, тобто компетентність забезпечує успішність взаємодії особистості (притаманні їй характеристики) з конкретною галуззю.

Щодо змісту поняття «інклюзивна компетентність педагога», то ми спираємось на думку Ю. Бойчука (2012), що це обумовлена інтегрована система дій, що дозволяє здійснювати професійні функції в процесі інклюзивної освіти (с. 113-118). Педагога тільки тоді можна вважати інклюзивно-компетентним, коли він здатен забезпечити включення учнів з обмеженими можливостями здоров'я в загальноосвітнє середовище, створити для них сприятливі умови для розвитку, саморозвитку і соціалізації, й обов'язково враховуючи їх різноманітні освітні потреби.

За своєю структурою, на думку М. Чайковського (2012), інклюзивна компетентність включає в себе такі компоненти:

1. Мотиваційний – зацікавленість у своїй професійній діяльності як фахівця із забезпечення соціальної інтеграції дітей та молоді з різним рівнем здоров'я до середовища однолітків.

2. Когнітивний – наявність знань про інклюзивний освітній простір та усвідомлення власних функцій в ньому.

3. Рефлексивний – вміння аналізувати та контролювати результати своєї діяльності в інклюзивному просторі навчального закладу.

4. Операційний – досвід використання власних знань, умінь і навичок роботи з дітьми із різним рівнем здоров'я в інклюзивному просторі (с. 15-21).

Для формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога важливими є фахова підготовка, що передбачає здобуття теоретичних знань з педагогіки, психології, фахових предметів, корекційної педагогіки та ін., виховання й педагогічна практика. Через карантинні обмеження у 2020-2021 роках звичні форми та методи роботи зі студентами стали неефективними або неможливими, і процес освіти повністю перемістився в Internet-простір.

Дослідники, що приділяли увагу вивченню дистанційної освіти, зокрема А. Кудіна, О. Тимошенко, С. Сисоєва зазначають, що традиційно дистанційні технології розуміються як електронні засоби і способи передачі інформації між учасниками освітнього процесу (Кудін, 2012, с. 83).

У дослідженні Г. Пономарьової (2020) проведено узагальнення досвіду використання технологій в організації виховної роботи педагогічних закладів вищої освіти в умовах карантину й визначено, що найчастіше в освітньому процесі використовуються online (в реальному часі) і offline (режим очікування) форматах. До online-технологій авторка відносить відео-конференц-зв'язок (MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype),

чати (Viber, Telegram, WhatsApp), online-трансляції в соціальних мережах (Facebook, Instagram, YouTube) тощо; offline – електронна пошта (ukr.net, gmail.com), хмарні середовища (Google Classroom), інформаційно-навчальні середовища на базі різних Internet-платформ (Moodle, Classmarker) та ін. (с. 149-159).

В своїй роботі ми дотримувались правил Internet-етикету, сформульованих дослідницею, ці рекомендації зі спілкування учасників освітнього процесу у дистанційному форматі покликані полегшити процес комунікації та налаштувати колектив на плідну співпрацю в online-режимі. До таких правил відносяться зокрема: спілкування лише із ввімкнутою камерою та акаунтом, підписаним згідно з правилами українського правопису; вмикання і вимикання мікрофону під час опитувань, дискусій, лекцій лише із дозволу викладача та заздалегідь піднятою рукою; введення дискусій і бесід лише за принципом послідовності, враховуючи можливі затримки з'єднання і роботи техніки; дотримання ділового стилю одягу усіх учасників освітнього процесу незалежно від місця їх знаходження під час заняття; ізоляція приміщень, у яких відбувається спілкування учасників освітнього процесу, від сторонніх слухачів.

Для формування інклюзивної компетентності у майбутніх педагогів в умовах карантину нами було організовано і проведено низку освітніх і виховних заходів систематизованих і представлених у таблиці 1.

Отже, робота з формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів під час карантину проводилася ґрунтовна і змістовна за усіма компонентами і з використанням усіх доступних широкому загалу студентів технологій.

Висновки. Варто зазначити, що учасники освітнього процесу високо оцінили переваги дистанційної освіти, зокрема:

Доступність інформації (із початком карантину більшість громадських організацій, бібліотек, наукових видань перейшли до online-режиму роботи, тому мережа Internet поповнилася значною кількістю навчальних матеріалів, інформаційних порталів, електронних видань, присвячених проблемі інклюзії).

1. Мобільність (більшість вітчизняних і закордонних освітніх закладів та організацій створили портали для віртуальних екскурсій, тому студенти мали змогу відвідувати екскурсії і знайомитися з організацією інклюзивного освітнього простору не тільки в місті, де навчаються, а й в Україні та за кордоном).

2. Гнучкість (з'явилися можливості роботи студентів та викладачів у зручному для них режимі, форматі та темпі).

Таблиця 1.

Використання дистанційних технологій у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх педагогів під час карантину

Компоненти інклюзивної компетентності	Online	Offline
Мотиваційний	Круглий стіл із залученням вчителів інклюзивних шкіл «Інклюзія в школі: практичний досвід»	Конкурс соціальної реклами для мережі Instagram «Я підтримую запровадження інклюзивної освіти в Україні»
Когнітивний	Практикум «Використання комп'ютерних технологій в оцінювальній діяльності учителя початкових класів в умовах інклюзивної освіти»	Анонімні опитування в google-формах «Що я знаю про інклюзивний освітній простір», «Мої страхи в роботі із дітьми з особливими освітніми потребами»
Рефлексивний	Web-семінар «Оцінювання ключових компетентностей учнів початкової школи в умовах інклюзивної освіти» Internet-флешмоб у мережі Facebook «Я проти дискримінації в освіті!»	Віртуальна подорож до Інституту комунальної інтеграції Університету Мінесоти (м. Мінеаполіс, США); перегляд художніх фільмів «А в душі я танцюю», «Форест Гамп», «Дитина місяця» та написання твору «Мистецтво як засіб подолання дискримінації в суспільстві»
Операційний	Відвідування online-занять досвідчених педагогів і психологів інклюзивних шкіл міста Харкова	Work-shop: «Соціально-педагогічні засоби протидії дискримінації в освіті»; створення online-інтерактиву для учнів початкових класів інклюзивних шкіл «Несумний карантин»

Однак, не зважаючи на всі позитивні аспекти використання дистанційних технологій у процесі формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, неможна вести мову про повне заміщення очного навчання дистанційним. «Живе» спілкування учасників освітнього процесу і відвідування практики залишається надважливим для формування фахових компетентностей майбутніх педагогів.

Література

1. Бойчук Ю. Д. Інклюзивное образование в Украине: современное состояние и тенденции развития. *Особый ребенок*. 2012. № 2. С. 113-118.

2. Кудін А. П. Інформаційно-комунікаційні технології в навчанні: монографія. Луцьк : «Волиньполіграф», 2012. С. 83.
3. Пономарьова Г. Ф. Досвід використання дистанційних технологій в організації виховної роботи педагогічних закладів вищої освіти в умовах карантину. *Духовність особистості: теорія, методологія і практика*. 2020. №2 (95). С. 149-159.
4. Чайковський М. Є. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журна*. 2012. № 2. С. 15–21.

References

1. Boychuk, Yu. D. (2012). Inklusivnoe obrazovanie v Ukraine: sovremennoe sostoyanie i tendentsii razvitiya [Inclusive education in Ukraine: current status and development trends]. *Osobyu rebenok*, 2, 113-118 (rus).
2. Kudin, A. P. (2012). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v navchanni: monohrafiia* [Information and communication technologies in education: monograph] Lutsk: Volynpoligraf (ukr).
3. Ponomarova, H. F. (2020). Dosvid vykorystannia dystantsiinykh tekhnologii v orhanizatsii vykhovnoi roboty pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh karantynu [Experience of using remote technologies in the organization of educational work of pedagogical institutions of higher education in the conditions of quarantine]. *Dukhovnist osobystosti: teoriia, metodolohiia i praktyka*, 2 (95), 149-159 (ukr).
4. Chaikovskiy, M. Ye. (2012). Inklusivna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu [Inclusive competence as a component of professional competence of subjects of educational process]. *Pedahohika i psykhologhiia profesiinoi osvity: naukovo-metodychnyi zhurnal*, 2, 15-21 (ukr).

ФОРМИРОВАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ КАРАНТИНА

М. А. Андреева, Е. Н. Василенко, Е. С. Волкова

В статье анализируется проблема формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов во время карантина, определяются и характеризуются общие тенденции внедрения дистанционного образования в Украине, обобщается опыт авторов по решению этой проблемы. Авторами исследуется терминологическое поле, в частности понятия «компетентность», «инклюзивная компетентность», «инклюзивная компетентность будущих педагогов». Определены компоненты инклюзивной компетентности будущего педагога, в частности мотивационный, когнитивный, рефлексивный и операционный, раскрыты их содержание и структура. Авторы определяют традиционные пути формирования инклюзивной компетентности будущих учителей и характеризуют, с какими сложностями пришлось столкнуться преподавателям высших учебных заведений.

Авторами проанализирован опыт использования дистанционных технологий в практике высших учебных заведений за период карантина в 2020 году. Проведено обобщение опыта использования технологий в организации воспитательной работы педагогических высших учебных заведений в условиях карантина и определено, что чаще всего в образовательном процессе используются online (в реальном времени) и offline (режим ожидания) форматах. Перечислены платформы, программы, облачные технологии, мессенджеры, использование которых, по опыту исследователей и практиков, является самым эффективным в отечественной практике. В статье подтверждается эффективность соблюдения правил «Internet-этикета», которые призваны облегчить процесс коммуникации и настроить коллектив на плодотворное сотрудничество в online-режиме.

Исследователями представлен комплекс мероприятий с использованием дистанционных технологий при формировании инклюзивной компетентности будущих педагогов во время карантина, обобщенный в виде таблицы и систематизированный. Также проанализированы преимущества и недостатки формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов в условиях карантина.

Ключевые слова: компетентность, инклюзивная компетентность, инклюзивная компетентность будущих педагогов, карантин, студенты, дистанционное обучение.

FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN QUARANTINE

M. O. Andreieva, O. M. Vasylenko, K. S. Volkova

The article analyzes the problem of formation of inclusive competence of future teachers during quarantine restrictions, identifies and characterizes the general trends of distance education in Ukraine, summarizes the authors' experience in solving this problem. The authors study the terminological field, in particular, the concepts of "competence", "inclusive competence", "inclusive competence of future teachers" are recognized. The components of inclusive competence of the future teacher, in particular motivational, cognitive, reflexive and operational, are determined, their content and structure are revealed. The authors outline the traditional ways of forming the inclusive competence of future teachers and characterize the difficulties faced by teachers of higher education institutions.

The authors analyze the experience of using remote technologies in the practice of higher education institutions during the quarantine period in 2020. The generalization of experience of use of technologies in the organization of educational work of pedagogical establishments of higher education in the conditions of quarantine is carried out and it is defined that online (in real time) and offline (standby mode) formats are most often used in educational process. Listed are platforms, programs, cloud environments, messengers which, according to the experience of researchers and practitioners, are the most effective in domestic practice. The article confirms the effectiveness of compliance with the rules of "Internet etiquette", which are designed to facilitate the communication process and set up a team for fruitful cooperation online.

Researchers present a set of measures using remote technologies for the formation of inclusive competence of future teachers during quarantine, summarized in the form of a table and systematized. The advantages and disadvantages of the formation of inclusive competence of future teachers in the conditions of quarantine restrictions are also analyzed.

Key words: Competence, inclusive competence, inclusive competence of future teachers, quarantine restrictions, students, distance education.

Андрєєва Марія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: andreevamo1987@ukr.net

Андреева Мария Александровна – кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры социальной работы Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета (г. Харьков, Украина). E-mail: andreevamo1987@ukr.net

Andreieva Mariia Olexandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Social Work, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: andreevamo1987@ukr.net

Василенко Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: 1981velena@gmail.com

Василенко Елена Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры теории и методики дошкольного образования Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета (г. Харьков, Украина). E-mail: 1981velena@gmail.com

Vasylenko Olena Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theories and Methods of Preschool Education, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: 1981velena@gmail.com

Волкова Катерина Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: volkova.katya@meta.ua

Волкова Екатерина Сергеевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной работы Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета (г. Харьков, Украина). E-mail: volkova.katya@meta.ua

Volkova Kateryna Serhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: volkova.katya@meta.ua